

IZZIVI IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA NA KOSOVU / Ramuš Lekaj

Kosovo, ena izmed najmanj razvitih dežel v Evropi, je bilo nekdanj avtonomna pokrajina in konstitutivni del nekdanje Jugoslovanske federacije. Populacija na Kosovu je v glavnem sestavljena iz Albancev (več kot 90 %), ostali del pa sestavljajo Srbi, Bošnjaki, Turki, Aškali, Romi in Egipčani.

SEDEMDESETA – ČAS SVOBODNEGA IZOBRAŽEVANJA NA KOSOVU

Kosovo je bilo v nekdanji Jugoslaviji vključeno v jugoslovanski izobraževalni sistem z nekaterimi etničnimi, jezikovnimi, kulturnimi in zgodovinskimi značilnostmi. Pred letom 1966, v času diktata in represije s strani Srbije in jugoslovanske vlade, je bil izobraževalni sistem na Kosovu obravnavan v okviru diskriminacijske politike tistega časa. Kmalu zatem so bili nekateri tedanji visoki uradniki, še posebej Aleksandar Ranković, odstranjeni s svojih položajev, zato se je situacija izboljšala. Z ustanovitvijo kosovske univerze v 70. letih prejšnjega stoletja je prišlo do enakopravne obravnave v izobraževanju novih generacij.

V tem času je bilo izobraževanje novih generacij usmerjeno v razvoj in doseganje enakih rezultatov kot pri drugih narodih bivše Jugoslavije. To je bil težak čas zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, izkušenj in kvalitet, pomanjkanja kvalificiranega profesionalnega kadra in nekaterih drugih stvari. Izobraževalni sistem je v tistem času, v primerjavi z obdobjem pred letom 1970, dosegal velike uspehe in cilj je bil, da bi se priključili k ostalim skupnostim in narodom bivše Jugoslavije. Novoizobražene generacije so se prvič počutile enakopravne s svojimi vrstniki iz federacije. To je bila prva priložnost, da se je albanska populacija poistovetil z razvojem drugih narodov v bivši Jugoslaviji v kulturnem, izobraževalnem in ekonomskem pogledu. Albanci so dobili več svobode kot kdajkoli prej v izbiri in sledenju izobraževanja. Lahko sklenemo, da so postal Albanci v tem času dejavnik stabilizacije v bivši Jugoslaviji.

PONOVEN VZPON DISKRIMINACIJE V IZOBRAŽEVANJU NA KOSOVU

Na začetku 80. let prejšnjega stoletja, kmalu po smrti predsednika

Jugoslavije Josipa Broza Tita, se je začelo počasno uničevanje vsega tistega, kar je bilo zgrajenega do tedaj. Pojavila se je nacionalna nestrpnost do Albancev, ki se je manifestirala v obliki povratka k diskriminatorni politiki izpred 70-ih let. Albanska populacija na Kosovu je bila s takšnim stanjem nezadovoljna in pojavili so se študentski in delavski protesti, med drugim tudi stavka rudarjev v rudniku Trebča. Protestniki so se soočili z nasilno in grobo diskriminatorno hegemonsko srbsko politiko, ki je izobraževanju in mladim na Kosovu prizadejala hudo škodo. Državna univerza, ki je bila edina univerzitetna institucija na Kosovu, je bila razglašena za »utrdbo« iredentizma in nacionalizma. Univerzitetni in srednješolski učitelji so bili grobo kaznovani in normalen razvoj izobraževanja je bil zaustavljen. Srbski in jugoslovanski državni aparat sta namenoma izvajala obsežno nasilje proti izobraževalni instituciji, univerzi, šoli, intelektualcem, profesorjem in študentom. Čeprav je bilo Kosovo konstitutivni del bivše Jugoslavije, se je v tistem času z odločitvijo komunistične partije in vlade mnoge kompetence preneslo na srbsko vlado. V 80-ih letih prejšnjega stoletja je Srbija prevzela dobršen del kosovske oblasti. S klicem po očiščenju izobraževanja iredentizma in mnogih drugih »izmov« je srbska vlada, ki jo je podpirala jugoslovanska vlada, začela do tedaj nevideno represijo zoper avtonomijo izobraževanja na Kosovu. V tem obdobju se je kvaliteta izobraževanja na Kosovu zaradi izvajanja represije začela naglo slabšati. V tem času izobraževalni sistem ni napredoval z isto hitrostjo kot v preostalih jugoslovanskih republikah. Izobraževalne institucije, direktorji, učitelji in profesorji so bili predmet »ideološke in politične diferenciacije« in mnogi od njih so bili vabljeni na »informativne razgovore« s strani srbske policije,

mnogim je bilo onemogočeno opravljanje poklica, mnogi so bili maltretirani in celo zaprti. Po podatkih nekaterih virov je samo v letu 1981 360 albanskih učiteljev ostalo brez službe, 1120 študentov pa je bilo izključenih iz šol in univerze. Med leti 1981 in 1990 je bilo 1435 mladih ljudi zaprtih in 51 študentov je bilo ubitih. V tem obdobju je bilo pregnanih več kot 4600 učiteljev in študentov.

Nasilje srbskih oblasti in kaznovanje kosovskih intelektualcev je bilo zastrašujoče za vse, ne le za učitelje, profesorje in študente, saj je vplivalo tudi na njihove družine in na širšo kosovsko družbo.

ODPRTO PISMO ALBANSKIH INTELKTUALCEV JUGOSLOVANSKI VLADI

V tistem času je bilo nasilje zoper izobraževalne institucije izvajano tudi prek zahtevanih zakonskih sprememb in sprememb učnih načrtov. Skupina 215 intelektualcev (akademikov, profesorjev, inženirjev, zdravnikov in diplomatov), ki je spoznala, da je cilj srbske vlade, ki so jo podpirale tudi politične strukture bivše Jugoslavije, uničiti vse, kar je bilo do tedaj storjenega na področju izobraževanja, kulture in drugih področjih, je napisala odprto pismo jugoslovanski vladi, Centralnemu komiteju jugoslovanske komunistične partije in še nekaterim drugim vladnim institucijam z namenom, da bi jih informirali o nasilju, ki je bilo izvajano nad kosovsko populacijo, izobraževalnim sistemom in še nekaterimi drugimi institucijami na Kosovu. Vseh 215 intelektualcev je bilo takoj odpuščenih. Bili so maltretirani, nekateri celo likvidirani. Nekateri med njimi pa so bili zaprti v strogih srbskih zaporih.

Leta 1987 je srbska vlada začela s postopkom revidiranja šolskih načrtov, namenjenih albanski populaciji v

nekdanji Jugoslaviji. Vlada je predlagala številne spremembe glede albanske literature, zgodovine, umetnosti in geografije. Predlagano je bilo, da bi spremembe v učnih načrtih zajemale celotno albansko populacijo na Kosovu, Makedoniji, Črni gori in Srbiji. Šlo je za tako imenovana »skupna izobraževalna jedra«. Spremenjene naj bi bile mnoge vsebine iz zgodovine, literature, albanskega jezika in glasbe, na primer namesto priznanega albanskega pesnika Naima Frashërija (1846–1900) naj bi se otroci raje učili o nobelovem nagrajencu Ivu Andriću (1892–1975), ki je za časa svojega življenja odkrito in sovražno nastopal zoper Albance. Bilo je še nekaj drugih krivičnih predlogov glede albanske zgodovine, jezika in kulture. Mnogi učitelji in profesorji v izobraževalnih institucijah so bili kaznovani zaradi svojega nasprotovanja novim učnim načrtom. Zaradi množičnega nasprotovanja skupnim izobraževalnim jedrom je jugoslovanska vlada naročila kosovski vladi, da ravnateljem in učiteljem albanskega jezika, zgodovine in glasbe ne izplača plač.

PROTESTI IN DEMONSTRACIJE ZOPER NASILJA V ŠOLAH

V tistem času je vlada izvajala nad sistemom izobraževanja Albancev na Kosovu hudo obliko diskriminacije in prisile. Njen pritisk je imel močan vpliv na normalno delovanje sistema, predvsem v sferi izobraževanja albanskih otrok in mladine. To je povzročilo splošen in močan odpor z uporabo mirnih prepričevalnih sredstev z namenom, da bi vladi pokazali, da izobraževalni sistem na Kosovu ne more normalno delovati v diskriminativnih pogojih. Mirnim protestom in demonstracijam se je priključil tudi bojkot izvajanja zakonov in novih učnih načrtov, ki jih je pripravila srbska vlada. Na proteste in bojkot se je oblast odzvala z nasiljem. Mnogo posameznikov je bilo zaprtih. Vlada je uveljavila tudi nekatere dodatne represivne metode.

ZASTRUPITEV ALBANSKIH ŠTUDENTOV

Ker je bila Srbija nesposobna uveljaviti svoje zahteve v okviru tedanje države

zaradi nasprotovanja nekaterih članov vlade in intelektualcev, je začela delovati enostransko. Pri tem je uporabljala nekatere nove metode. Ker naj bi bila ogrožena varnost srbskih študentov v mešanih šolah, je prišlo do uvajanja ločenih šolskih urnikov za albansko in srbsko šolsko populacijo. Jutranja izmena je bila namenjena maloštevilnim srbskim študentom, druga in tretja pa sta bili namenjeni poučevanju albanskih študentov. V nadaljevanju je prišlo do zastrupitve 7421 učencev osnovnih in dijakov srednjih šol. Sprva je srbska oblast trdila, da gre za simuliranje in da učenci in dijaki niso bili zastrupljeni. Kasnejše analize pa so pokazale, da so bili učenci in dijaki zastrupljeni s kemičnim strupom. Posledice tega dejanja so bile vidne vrsto let. V tem času marsikatera šola ni izvajala pouka zaradi varnosti otrok.

UVEDBA IZREDNEGA STANJA NA KOSOVU

Vlada Srbije, pod vodstvom Slobodana Miloševića, je brez vednosti kosovske vlade in vlade Jugoslavije, na področju Kosova uvedla izredne razmere in vojaško stanje. Avtonomija Kosova je bila tako nasilno preklicana. Poleg vseh drugih institucij so bile s temi ukrepi prizadete tudi izobraževalne institucije, to so učitelji in študenti.

Najprej so bili odpuščeni vsi ravnatelji šol in drugih inštitucij. Prav tako so morali svoja delovna mesta zapustiti tudi vsi pedagoški svetovalci, vsi drugi svetovalci in inšpektorji. Vsi ti so bili zamenjani s srbskimi ravnatelji in osebje, ki ni bilo albanske nacionalnosti. Sekretariatu za izobraževanje so bila odvzeta vsa pooblastila – dekani fakultet, rektor univerze in tehnično ter administrativno osebje je bilo odpuščeno in zamenjano s srbskim. Delo v šolah, na univerzi in v drugih institucijah je bilo zato praktično ohromljeno.

Od 23. marca 1989 dalje je Srbija v celoti prevzela oblast na Kosovu. V izobraževalnih institucijah so bili s pomočjo policije in vojske (in to celo z uporabo tankov) vzpostavljeni varnostni ukrepi. Od 1. aprila 1991 so bili vsi učitelji in profesorji, vseh skupaj

21.840, odpuščeni z dela s posebno odredbo. Izobraževanje na Kosovu je bilo ohromljeno.

ALBANSKI ŠTUDENTI BREZ ŠOL

V akademskem letu 1991/1992 nobenemu albanskemu študentu ni bilo dovoljeno, da bi obiskoval predavanja na univerzi. Vsi ravnatelji so bili srbske nacionalnosti. V prostorih šol in univerze so bili stalno prisotni policisti in vojaki. Glavni razlog za to je bil, da se Albanci niso podrejali novim zakonom, ki so jih sprejeli v Beogradu, prav tako kot tudi niso upoštevali novih učnih načrtov. Vrstili so se številni protesti, s katerimi so Albanci nasprotovali stanju, ki pa so bili s strani policije obravnavani nasilno.

V teh protestih so sodelovali tako starši dijakov in študentov kot tudi sorodniki maltretiranih in zaprtih učiteljev ter profesorjev. Na albanskih šolah in fakultetah cel semester ni bilo predavanj. Nekateri učitelji so samoiniciativno organizirali prostovoljna predavanja zunaj predavalnic v svojih lastnih hišah ali v stanovanjih učencev, dijakov oziroma študentov. Čeprav je minilo že 24 let od kar je bila Leunora učenka 2. razreda osnovne šole, se še danes dobro spominja, kako je bila izključena iz svoje šole »Dardania« v Prištini in kako je njena učiteljica gospa Fllanza Berisha nato v svoji hiši zbrala učence in organizirala pouk, da ne bi prišlo do prekinitve izobraževalnega procesa. Učiteljica jim je naročila, naj ne prihajajo k pouku s šolskimi torbami, ampak naj uporabijo kakšne druge torbe, da njihovega prihajanja k pouku ne bi opazila policija. Pogum takšnih učiteljev, profesorjev, dijakov in študentov je pomagal tudi drugim, da so poiskali alternativne oblike poučevanja.

Kljub mnogim zahtevam za ponovno vzpostavitev izobraževanja, po mnogih protestih, organiziranih pred šolami, in kljub številnim mednarodnimi intervencijami, da bi dovolili albanskim učencem, dijakom in študentom, da bi se vrnili v šole in na univerzo, srbska oblast ni spremenila svoje odločitve. Čeprav v svojih zahtevah niso

bili uslišani, so Albanci nadaljevali s protesti in demonstracijami v upanju, da se bodo lahko vrnili v šole v drugem semestru šolskega leta 1991/92.

Želja, da bi se ponovno vrnili v šolske klopi je bila med učenci, dijaki in študenti na Kosovu izredno močna. Toda Miloševićev režim tega ni dovolil, pri tem pa si je pomagal s policijsko silo in vojaškimi enotami. Učenci, dijaki, študenti in njihovi starši so z željo po izobraževanju mirno demonstrirali, stoječi pred šolami, izražajoči pri tem željo, da bi vstopili v šolske prostore in pričeli z izobraževalnim procesom. Protesti pred šolskimi poslopji so bili organizirani širom Kosova. Tovrstni protesti so bili nasilno prekinjeni in zatrti. Pri tem so bili protestniki pogosto pretepeni, ranjeni, bilo pa je tudi nekaj smrtnih žrtev. Nekaterim učenecem, dijakom in študentom je tam, kjer policijsko in vojaško varovanje ni bilo tako zelo strogo in dosledno, uspelo vstopiti v izobraževalne institucije. To jim je uspelo predvsem v vaseh in mestih, kjer ni bilo srbskih učencev, dijakov in študentov. V vseh tistih krajih pa, kjer je bilo vsaj nekaj učencev, dijakov ali študentov srbske nacionalnosti, pa je bilo kaj takšnega skoraj nemogoče. Na primer, v vasi kjer je živela Softajin Ferizej je zunaj šole ostalo 380 albanskih učenek in učencev, pri pouku znotraj šole pa so bili prisotni štirje srbski učenci. Podobno se je dogajalo v mnogih šolah v vaseh in mestih na Kosovu. V 45 osnovnih šolah albanskim učenkam in učencem vstop v šolo ni bil dovoljen.

Vstop v šolska poslopja je bil dovoljen le v sedmih šolah, kjer ni bilo srbskih študentov, medtem ko prek 65.000 albanskih dijakov in njihovih učiteljev sploh ni smelo obiskovati šole. Zunaj univerzitetnih zidov je ostalo tudi 40.000 albanskih študentov, profesorjev in tehnično ter administrativno osebja z univerze.

VZPOREDNO ORGANIZIRANJE IZOBRAŽEVANJA V TAKO IMENOVANIH »ŠOLSKIH HIŠAH«

Mnoga prizadevanja visokih političnih predstavnikov iz različnih držav

EU in ZDA, da bi dosegli dogovor v skladu, s katerim bi učenci, dijaki in študenti lahko začeli obiskovati predavanja v šolah, niso obrodila sadov. Zaradi tega je prišlo do odločitve, da se za predavanja poišče prostore, kjer bi bilo mogoče izvajati pouk in predavanja, še posebej v zasebnih hišah, kleteh in drugih prostorih, ki so jih lastniki odstopili prostovoljno. Glede na nekatere podatke je bilo v tem času zagotovljenih preko 14.000 prostorov v zasebnih stavbah. Tako se je začelo obdobje 'vzporednega' izobraževanja, ki je trajalo kar osem akademskih let. Predavanja so se začela 23. februarja 1992 v šolskem letu 1991/1992 in so vključevala vseh 380.000 dijakov in 40.000 študentov. Vzpostavljen je vodilo Ministrstvo za izobraževanje v izgnanstvu. Vzpostavljena je bila albanska zveza učiteljev (alb. ADL), ustanovljena sta bila pedagoški inštitut in sindikat učiteljev. Izdelan je bil tudi strateški načrt za delovanje v izobraževanju v ekstremnih pogojih. Narejen je bil nov učni načrt. Nastavljeni so bili ravnatelji šol skupaj z učiteljskim kadrom osnovnih in srednjih šol. Prav tako je bil izvoljen nov rektor univerze in dekani fakultet.

Foto 1: Organizacija pouka za dijake Gimnazije Ferizeja med leti 1991–1999

Srbska država je vpregla vse sile, da bi preprečila nastanek neodvisnega albanskega šolskega sistema. S pomočjo policije je izvajala nasilje nad učitelji, vodstvom izobraževalnih institucij in študenti. V času med 1. septembrom in 8. oktobrom 1992 je srbska policija pretepla ali na kakšen drug način nadlegovala 243 študentov, učiteljev in aktivistov, vključenih v vzporedno izobraževanje. Toda Albanci so bili trdno odločeni, da svojega neodvisnega

izobraževalnega sistema ne bodo opustili kljub nasilju, maltretiranju, pretepanju, zapiranju in izvajanju tako imenovanih 'informativnih razgovorov'.

Ker je bilo financiranje albanskih šol in učiteljev prekinjeno v celoti, so vsi učitelji, ravnatelji in vse ostalo osebje, zaposleno v izobraževalnih inštitucijah na Kosovu, prvo šolsko leto učili prostovoljno. V preostalih šolskih letih do leta 1999 se je vzporedni šolski sistem na Kosovu financiral iz sredstev, ki so jih zbrali zaposleni Albanci v diaspori (3 %) in zaposleni Albanci na Kosovu (5 %) iz svojih dohodkov. Z namenom, da bi omogočili financiranje neodvisnega izobraževalnega sistema so bili ustanovljeni neodvisni centralni in lokalni skladi. Na začetku so učitelji dobivali simbolično plačo v višini 20 nemških mark, kasneje proti koncu 90. let prejšnjega stoletja pa do največ 100 nemških mark na mesec.

Večino šolskih stavb in poslopij v zasebni lasti, ki so jih uporabljali za izobraževanje, je bilo vzdrževanih na bazi prostovoljnih prispevkov njihovih lastnikov in predanih prostovoljcem albanske skupnosti, ki so prav tako pomagali pri opremljanju šolskih prostorov z različnim materialom, inventarjem in učnimi pripomočki, nujnimi za izvajanje pouka in učenja.

Študentom so bili zagotovljeni brezplačni učbeniki kosovskih in albanskih avtorjev. Učbeniki v albanskem jeziku so bili pripravljani v skladu z navodili Ministrstva za izobraževanje Republike Kosovo. Pripravljali so tudi vse vrste drugega šolskega gradiva. Učbenike so šolniki pripravljali, tiskali in distribuirali z določeno težavnostjo, saj so bili pri tem ovirani s strani srbskih avtoritet. V primeru, da so srbski organi pregona, na primer srbska policija ali inšpekcija, naleteli na učbenike ali knjige, namenjene uporabi v vzporednemu kosovskemu izobraževalnemu sistemu, so jih, seveda, takoj zaplenili in uničili, avtorje in vse tiste, ki so imeli s tiskanjem in distribucijo kakršne koli opravke, pa so pogosto zapirali in mučili. Zaradi tovrstnih težav je velik del besedil izšel zunaj meja Kosova, kar

se je zgodilo tudi z Abetare in še nekaterimi drugimi besedili. Ne glede na to pa so bili učenci, dijaki in študentje vseeno ustrezno opremljeni z učbeniki in drugim učnim materialom.

Pravna infrastruktura, ki je bila podlaga za vzporedni izobraževalni sistem na Kosovu, je bila objavljena v publikaciji z imenom »Šolske najave«. Z novim pravnim okvirom so Albanci nadomestili predhodno veljavni zakon o predšolski vzgoji. V skladu s tem so pripravljali tudi drugo različno dokumentacijo (časopise, prevode, diplome in knjige za študente). Hkrati so v izobraževalnem sistemu pripravljali tudi različno dokumentacijo, namenjeno študentom na univerzi.

Podobno kot učbenike sta srbska policija in srbska oblast poskušala preprečiti tudi objavo in distribucijo različnih šolskih gradiv. V mnogih primerih so bili distributerji in učitelji obsojeni, zaprti in maltretirani na različne načine. Predsednika Zveze albanskih učiteljev so hkrati s še nekaterimi drugimi sodelavci v nekaterih kosovskih regijah zaprli. Bilo je veliko primerov, ko so bili mnogi kosovski učitelji in ravnatelji obsojeni na dolgoletne zaporne kazni. Veliko število potrdil in diplom je srbska policija zaplenila, a so jih uspeli nadomestiti z novimi, nadomestnimi. Toda celo v teh pogojih je uspelo vsem študentom zagotoviti dokumente o opravljenem izobraževanju in doseženi stopnji izobrazbe. Takšen način izobraževanja je bil na Kosovem v veljavi od šolskega leta 1991/1992 do 1998/1999.

INSTITUCIONALIZACIJA IZOBRAŽEVANJA NA KOSOVU V IZREDNIH RAZMERAH

V izrednih okoliščinah okupiranega Kosova od leta 1991 do 1999 se je šolski sistem na Kosovu za albansko populacijo razvijal neodvisno od srbskega izobraževalnega sistema. Izobraževalni sistem se je razvijal in ohranjal s pomočjo različno institucij; od Ministrstva za izobraževanje (v izgnanstvu), izobraževalnih komisij, inšpektoratov, občinskih svetov za izobraževanje, do oddelkov in drugih nadzornih organov v šolah.

Na vseh nivojih izobraževanja (mala šola, osnovna in srednja šola, poklicne šole, fakultete in univerza) so se učenci, dijaki in študenti izobraževali zastonj. Neodvisen sistem izobraževanja za albansko populacijo na Kosovu je bil v tem času zelo uspešen glede vključevanja vseh otrok v procese učenja na vseh nivojih izobraževanja. Generacije, ki so takrat prihajale iz šol, so bile sestavljene iz izvrstnih ekonomistov, inženirjev, učiteljev, zdravnikov in mnogih drugih poklicnih profilov.

Seveda vse to predstavljalo v tistem času za izobraževalni sistem na Kosovu izredno velik izziv. Izobraževanje večjega števila kosovskih generacij je uspelo v nepredstavljivo težkih institucionalnih pogojih dela; v pogojih policijskega in vojaškega nasilja srbskega esteblišmenta nad albansko populacijo. V mnogih primerih, ko v eni sami stavbi ni bilo mogoče zagotoviti mesta za vse dijake in študente, so morali učitelji in profesorji delovati v večjem številu stavb in na svojih ali tujih domovih v treh ali celo štirih izmenah tudi s skrajšanim delovnim časom. Srbska policija je na predlog srbske vlade pogosto zaprla in zapečatila celotna šolska poslopja, toda vedno znova se jim je uspelo ponovno organizirati in hitro najti nadomestne prostore, v katerih smo lahko nadaljevali izvajanja šolskega programa.

V takšnih pogojih je izredno težko izvesti šolsko reform v skladu s trendi na področju šolstva v razvitih deželah. Zavedali so se, da dani pogoji poučevanja ne morejo govoriti v prid razvoja v smeri kvalitetnega izobraževanja. Vseeno pa so bili mnogi študentje angažirani v mnogih učnih aktivnostih doma in v tujini in bili pri tem celo zelo uspešni. Nekateri študenti so nadaljevali svoje izobraževanje v evropskih državah ali zunaj Evrope in bili pri tem uspešni celo do te mere, da so se v teh deželah zaposlili ali pa so se po končani vojni vrnili na Kosovo kot strokovnjaki za različna področja.

ZAČETEK VOJNE ZA SVOBODNO KOSOVO

Leta 1998 se je na Kosovu začel obojstran odpor zoper srbsko nadvlado in

v nekaterih regijah so bile zato šole v celoti in popolnoma zaprte. Mednarodna skupnost ni bila več pripravljena tolerirati tolikšnega nasilja nad albansko populacijo na Kosovu. 23. marca 1999 se je začelo bombardiranje srbskih vojaških položajev na Kosovu. Kot povračilo so srbska policija, vojska in paravojaške formacije ne samo nadaljevale, ampak tudi stopnjevale nasilje in genocid nad albansko populacijo na Kosovu. Izobraževanje je bilo v celoti prekinjeno vse do septembra 1999. V času vojne je bilo mnogo učencev, dijakov, študentov, učiteljev in profesorjev ubitih. Več kot 70 % stavb, v katerih sta potekala tako imenovan 'neodvisni vzporedni' pouk in predavanja, je bilo uničenih, požganih in oplenjenih, in tako niso bile več primerne, da bi lahko v njih nadaljevali pouk potem, ko se je vojna končala. Vseeno pa je bilo s solidarnostno pomočjo mnogih prijateljskih držav, nevladnih organizacij in mednarodnih donatorjev večina teh šolskih stavb obnovljenih in vnovič pripravljenih na novo šolsko leto.

Foto 2: Hiša v kateri je potekal osnovnošolski program, in ki so jo požgale srbske vojaške sile (vas Kotlina – Kačanik, 1999)

Akademsko leto 1999/2000 se je začelo pravočasno, toda bilo je kar nekaj primerov, ko so bili študenti študij primorani začeti doma, ker šolska stavba še ni bila obnovljena do konca in pripravljena za predavanja. Učenci, dijak in študenti, ki so bili skupaj z družinami med vojno na silo izgnani, so se množično vračali na Kosovo in se vključevali v pedagoški proces, tokrat v svobodi. Ponovno vključevanje v proces šolanja je bil za marsikaterega učenca in študenta težak in mukotrpen zaradi travmatičnih posledic, ki jih je v njihovi duševnosti pustila

vojna. Marsikdo izmed njih je v vojni izgubil prijatelja ali sošolca, starše ali kakšne druge bližnje sorodnike. Bilo pa je pomembno, da so se prvič po devetih letih šole na Kosovu v enaki meri spet odprle za mlade ljudi vseh narodnosti. Večina šolskih poslopij je bila pripravljena in opremljena z nujno potrebnim šolskim inventarjem. Normalno so začele delovati nekatere izobraževalne inštitucije. Financiranje izobraževalnega procesa je zagotavljal UNMIK (United Nations Mission in Kosovo), a je šlo pri tem bolj za začetni zagon in neke vrste vpeljavo nekakšnega »izrednega stanja« v šole. UNMIK je uvedel v šolski sistem nekaj sprememb. Vzgojitelji in psihologi so se morali umakniti iz šolskega procesa, prav tako tudi šolski inšpektorji, ker naj bi izvajanje monitoringa nad kvaliteto pedagoškega procesa v šola bilo v domeni vodstva šole. Ovirano je bilo delo Pedagoškega inštituta. Posledično je bil šolski sistem na Kosovu kar nekaj časa brez ustreznega nadzora.

Šolska dokumentacija je bila pripravljena pod nadzorom UNMIK-a. V začetku leta 2000 je UNMIK ustanovil Oddelek za izobraževanje na Kosovu, toda ne na nivoju ministrstva. Začela se je reforma učnega programa in njegovo ocenjevanje. Leta 2001 je nastal okvirni osnutek za učni načrt kot temeljni dokument za bodočo reform učnega programa na Kosovu. Dokument je nastal v okviru delovanja kosovske jedrne skupine ob sodelovanju mednarodnih UNESCO-vih strokovnjakov. Sprejeta je bila tudi nova struktura izobraževalnega sistema. Sestavljen je bil tudi nov zakon o osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju.

PRISPEVEK NEVLADNIH ORGANIZACIJ PRI VZPOSTAVLJANJU PREDVOJNEGA STANJA S PSIHOSOCIALNIMI PROGRAMI

Takoj po vojni se je kar nekaj organizacij, zvez in mednarodnih nevladnih organizacij ter strokovnjakov različnih profilov podalo na Kosovo. Njihov namen je bilo pomagati vzpostaviti predvojno stanje. Nekateri od teh organizacij in strokovnjakov so s pomočjo različnih treningov in svetovanj

mobilizirali lokalne človeške vire na Kosovu, da so sodelovali pri popolni rehabilitaciji družbe od posledic vojnih grozot. V tem smislu so sodelovali pri vzpostavljanju civilne družbe. Kar nekaj nevladnih organizacij je bilo ustanovljenih z namenom, da bi pomagale otrokom, mladim in učiteljem, da bi se otresli travm in stresa, ki ga je povzročila vojna. Rad bi poudaril dobro prakso organizacije psihosocialnih in psihopedagoških seminarjev za učitelje na Kosovu, z namenom nuditi pomoč učiteljem, študentom in njihovim družinam pri soočanju s stresom in travmami vojne. Na teh seminarjih, izvajali so se kar vrsto let po koncu vojne, je bilo udeleženih več kot 13.000 osnovnošolskih učiteljev. Seminarji so bili organizirani v obliki treh ali štirih tridnevni modulov in so temeljili na program, ki ga je pripravila slovenska strokovnjakinja dr. Anica Mikuš Kos in njeni sodelavci, financirali pa sta jih EU in ZDA. Organizacija in koordinacija pa je bila v veliki meri prepuščena lokalnim nevladnim organizacijam. V največji meri so bili ti seminarji implementirani s strani Centra za promocijo in izobraževanje (QPEA).

Foto 3: Eden od mnogih psihosocialnih seminarjev za učitelje na Kosovu

Foto 4: Seminar o težavah pri učenju za psihologe in pedagoge na Kosovu (2005)

MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE, ZNANOST IN TEHNOLOGIJO

Leta 2002 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za izobraževanje, znanost in tehnologijo. Ob tem so bile ustanovljene tudi mnoge izobraževalne inštitucije. To je bil tudi začetek institucionalizacije izobraževanja na Kosovu. Izobraževalni sistem je začel sodelovati z drugimi mednarodnimi razvitimi izobraževalnimi sistemi. Predmetnik učnega načrta in z njim povezani standardi so bili razviti na osnovi predhodno narejenega učnega načrta za Kosovo. Pri tem so sodelovali tako lokalni kot tudi mednarodni strokovnjaki. Ustanovljeni so bili nadzorni organi za izobraževanje na lokalni in regionalni ravni. Formirali so se nekateri izobraževalni oddelki: strokovno izobraževanje s pomočjo nemške agencije za razvoj (GIZ), posebni izobraževalni oddelki s pomočjo Finske, sektor za visoko šolstvo, oddelek za učni načrt in podobno. Izvoljeni so bili ravnatelji, toda zaradi finančnih omejitev ni bilo zaposlen tudi psihopedagoško osebje, kar pomeni, da na žalost vseeno še ni bilo dovolj storjenega na področju razvoja in zagotavljanja kvalitete izobraževanja v šolstvu.

Tako je prvič v zgodovini na ozemlju Kosova nastal sistem izobraževanja, ki je bil za njegove uporabnike zastonj, brez prisile in kar je še najbolj pomembno brez fizičnega nasilja. Šolska infrastruktura je bila izboljšana in zgrajena so bila nova šolska poslopja, zaradi česar učiteljem ni bilo več treba delati v izmenah. Prišlo je do reforme izobraževalnega sistema z namenom izboljšanja kvalitete izobraževanja na Kosovu. Veliko število institucij je v svoje vrste vabilo lokalne in mednarodne strokovnjake z namenom boljšega dela. Razviti so bili novi učni načrti, napisani novi učbeniki in pripravljene novi učni materiali. Število srednjih šol se je povečalo, prav tako univerz in privatnih fakultet. S pomočjo donacij mednarodnih združenj in mednarodnih strokovnjakov se je začel proces povečevanja vodstvenega kadra na področju šolstva – učiteljev, ravnateljev, psihologov, in podobno. Vse te aktivnosti so bile načrtovane in uvedene z

namenom doseganja določenih ciljev. Kljub temu pa obstaja še vedno vrsta težav, med drugim tudi finančne narave, kajti državna blagajna Kosova ni ravno bogata. V prihodnosti bi bilo pomembno, da bi se prispevek države za izobraževanje povečal. V prihodnosti bi veljalo pomemben napor usmeriti tudi v izboljšanje razumevanja in kvalitete šolskega sistema. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in tehnologijo v tem smislu pripravlja zakonske osnove in mnoge izobraževalne strategije.

Za konec bi veljalo poudariti še, da je šolski sistem Kosova kompatibilen z izobraževalnimi sistemi razvitih držav in držav v regiji. Ostaja pa izziv

neprestanega izboljševanja kvalitete izobraževanja, tako da bi izobraževalni sistem Kosova lahko tekmoval v mednarodni arena in da bi kadri, ki jih ustvarja, še boljje ustrezali trgu dela, ekonomiji in družbi.

Literatura

Bajram Shatri (2006) *Primary education in Kosovo in 20th century – challenges, evidences, facts*. Prishtinë: "Libri shkollor".

Group of authors (1996) *Situation and position of education in Kosovo in the period of 1990–1995 and opportunities for further development*. Prishtinë: Economical Institute.

Hajrullah Koliqi (1995) *Survival of the University of Prishtina 1991–1994*. Prishtinë.

Halim Hyseni (1996) *The truth about poisonings*. Prishtinë.

Mr. Sylejman Salihu (1992) *Ten years of violence in the education ogf Ferizaj*. Ferizaj.

New Kosovo Curriculum Framework (2001).

Rexhep Osmani (2011) *Texts, Interviews, Articles ... etc. (1) 1989–1999*. Prishtinë.

Rexhep Osmani (2011) *Texts, Interviews, Articles ... etc. (2) 1999–2000*. Prishtinë.

SKOZI TISOČERE ZGODBE

- 12 lutkovnih in dramskih novitet
- Ustvarjalne delavnice
- Programi kulturno-umetnostne vzgoje
- Obisk Lutkovnega muzeja
- Mednarodni lutkovni festival LUTKE 2016 (9.–13. september)

Informacije in rezervacije:
www.lgl.si
 T 01 3000 976
 E organizacija@lgl.si

LUTKOVNO GLEDALIŠČE
 Ljubljana

TMS TEHNIŠKI MUZEJ SLOVENIJE

- DNEVI ZNANOSTI IN TEHNIKE
- DELAVNICE PRILAGOJENE UČNIM NAČRTOM
- PROGRAMI ZA VRTCE, NADARJENE UČENCE IN DIJAKE
- POIZKUSI NIKOLE TESLE IN DEMONSTRACIJE
- TEHNIŠKI, NARAVOSLOVNI IN KULTURNI DNEVI
- DELAVNICE NA VAŠI ŠOLI

Z raznolikimi programi in bogatimi izkušnjami bomo zagotovo popestrili in dopolnili vaše učne ure!

www.tms.si
programi@tms.si